

JORDI MONÉS I LA RENOVACIÓ
DE LA HISTORIOGRAFIA
EDUCATIVA

Llengua, educació, vida: Jordi Monés i el català a l'escola

Per Carmen Agulló Díaz
Universitat de València

Parlar de l'estima a la pròpia llengua i de la necessitat intel·lectual i afectiva del seu aprenentatge, són fets que no es poden abordar des d'una perspectiva sols intel·lectual, perquè la llengua és part de l'esperit de la persona, al mateix temps que ho és del poble de la qual és vehicle d'expressió i senya d'identitat, de tal manera que, en gran manera, la llengua fa el país.

Parlar de l'estima a la seua pròpia llengua i del compromís intel·lectual i vital de Jordi Monés amb el català i la seua defensa i difusió, tampoc es pot fer d'una manera distant i freda, precisament perquè la implicació de Monés amb la llengua ha estat una contribució rigorosa, oportuna i prolongada en el temps, necessària i pio-

nera a la història de l'educació dels Països Catalans, però, perquè, per damunt de tot, s'ha convertit en una llarga i autèntica història d'estima a un país, a una cultura i a una llengua.

La trajectòria escolar de Jordi Monés és tot un exemple de les complexes relacions entre llengua i escola que s'han desenvolupat al Principat. Tal com ell mateix ens relata, la seua escolarització es va realitzar a un grup escolar de Badalona força tradicional on va aprendre a llegir i escriure en castellà. Quan l'any 1936 es trasllada a l'Escola Catalana de la mateixa població, adscrita a la Protectora de l'Ensenyança Catalana i depenent del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU), el seu aprenentatge és totalment diferent: el dibuix, els treballs manuals, la dansa, les excursions pels voltants de Badalona que li permetrien aprendre a estimar les plantes, els monuments... tot allò que conformava el seu entorn natural i social; la meteorologia... i tot això en règim de coeducació i en català.

Tot plegat formava part d'un clima de convivència en llibertat que es veuria trencat de soca-rel l'any 1939, quan es va interrompre, a més, de manera sobtada el compromís entre llen-

gua, escola i país. Ell, encara un xiquet, igual que la resta dels seus companys i companyes, va haver de reaprendre a anomenar la vida en una altra llengua, aquesta vegada imposada pel «just dret de conquesta» del franquisme, igual que havia ocorregut quan Felip V l'havia prohibit en el Decret de Nova Planta. El mateix Jordi Monés ens relata com va viure aquesta nova experiència a l'anar a escola el febrer de 1939:

El xoc va ser tan gran que no se m'ha oblidat mai. Eren massa coses perquè no m'impactessin profundament. Allò que em va sobtar més és que al meu costat no hi havia la Montserrat [...]. Potser en segon lloc, cal situar l'obligació d'escolaritzar en llengua castellana, tot i que el català continuava sent la llengua que fèiem servir a l'hora del pati i en molts altres moments.¹

Un nou aprenentatge començava a imposar-se, un reaprenentatge que no sols afectava els continguts de les matèries escolars, la manera d'anomenar i relacionar-se amb el propi món i de comunicar-se amb el mestre; obligava, a més, a relegar el català a la intimitat, a amagar de l'espai escolar

1. J. MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, «Records d'infància i d'adolescència (1936-1945)», *Educació i Història*, núm. 1 (1994), p. 119-122.

oficial els sons més naturals, aquells que ixen d'allò més profund de cadascú de nosaltres i que el franquisme obligava a destruir:

Do máis aló da gorxa,
dun profundo e misterioso fol,
saíannos sons que debiamos matar.²

El conflicte entre la vivència d'una escolarització en la pròpia llengua i la realitzada en una altra imposada, al mateix temps que l'augment de la consciència de la desfeta de la cultura catalana a mans del franquisme, va cristallitzar en el compromís que, a partir dels anys cinquanta, Monés contrauria amb el redreçament cultural de Catalunya, interessant-se per la seua cultura, fet que el va conduir a encetar una línia de treball personal i autodidacta encaminada al coneixement d'aquella història que ja no s'ensenyava a les escoles ni a la resta de centres educatius.

És en aquest marc on hem d'ubicar la seua preocupació per l'ús i ensenyament del català, des d'una perspectiva teòrica i pràctica, que el duria, anys més tard, a intentar la tasca de la seua recuperació a diferents àmbits, entre els quals es trobava el de la

història de l'educació: ell seria uns dels pioners a l'hora d'encetar la línia d'investigació de les relacions entre llengua i educació des d'una perspectiva històrica, tasca a la qual, a més a més, afegiria el compromís de difondre els seus resultats utilitzant el català.

Des d'aquesta perspectiva personal, s'implica en un munt d'activitats i associacions que intenten fer país des de diferents indrets: música, educació física, excursionisme, i la intervenció, l'any 1964, al Congrés de Cultura Catalana, amb una ponència precisament sobre història de l'educació.

És també als anys seixanta quan comença un treball, sovint fosc i menyspreat, però d'indubtable importància a l'hora de la difusió d'una llengua, tal com és la traducció al català d'obres de disciplines tan variades com la física, la cibernetica, la psicologia, la sociologia. D'entre totes en destacaria dues, per a mi molt significatives, perquè crec que estan força relacionades amb el seu tarannà, com són *L'art d'estimar*, d'Erich Fromm, i *Summerhill*, de Neill,³ dues obres emmarcades en la preocupació per l'edu-

2. M. RIVAS BARROS, *O pobo da noite*, Vigo, Xerais, 1996, p. 135.

3. La traducció de *L'art d'estimar* d'Erich Fromm realitzada per Jordi Monés va ser publicada per Edicions 62 (Barcelona, 1966), mentre que la de *Summerhill* de Neill ho seria per Eumo i la Diputació de Barcelona, dins de la col·lecció «Textos Pedagògics», l'agost de 1986.

cació dels sentiments i de l'intel·lecte, dels caps i cors, que deia Neill, educació que ha de fer-se a l'àmbit escolar, però també en el dia a dia, ideal que, pense, també comparteix Monés.

Caldria remarcar, però, el que de fructífera té aquesta tasca de traducció que permet posar a l'abast de les persones catalanoparlants algunes de les obres bàsiques de diferents matèries. Per als professionals de l'educació representa no sols un pas endavant força important per a la seua normalització lingüística, sinó, sobretot, permetre'ns utilitzar i oferir bibliografia en català dins del camp de l'ensenyament, que encara presenta una greu mancança d'obres clàssiques de l'educació traduïdes a aquesta llengua. No podem obviar fer esment ací que, quan l'editorial Eumo, en col·laboració amb la Diputació de Barcelona, enceta la seua col·lecció «Textos Pedagògics», seria Jordi Monés un dels components del seu consell assessor.

Ara bé, com a historiadors de l'educació creiem que una de les seues aportacions més significatives a la recuperació de la història de les relacions entre el català i l'educació va ser

l'organització, el 1982, en una època de ple redreçament cultural i polític de Catalunya, de les Cinquenes Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans que, sota el lema «Llengua i educació en una perspectiva històrica», tingueren lloc a Vic entre el 31 de març i el 2 d'abril de 1982. Membre de la comissió organitzadora del Congrés, posava de manifest la necessitat de la seua convocatòria, per l'escassa bibliografia existent i la importància de tractar, des de diversos angles territorials i disciplinaris, la complexa relació que entre llengua i educació s'havia establert, per raons polítiques, als Països Catalans. En les seues paraules:

[...] el coneixement del tema és més aviat limitat per mor de l'escassíssima bibliografia [...]. Si tenim en compte la importància del tema, sobretot des de la perspectiva actual, i pensem a més en la limitació dels estudis sobre la qüestió, comprendrem perfectament l'actitud dels organitzadors de les Jornades a l'hora de decantar-se per la problemàtica llengua-educació.⁴

La nombrosa participació i la diversitat de les comunicacions, proce-

4. J. MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, «Presentació», a cura de Jordi Monés i Pere Solà [ed.], *Llengua i educació en una perspectiva històrica*, Actes de les Cinquenes Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, Vic, 31 de març-2 d'abril de 1982, vol. II, Vic, Eumo, 1984, p. 5.

dents tant del Principat com del País Valencià, les Illes i la Catalunya del Nord, confirmaren la preocupació que hi havia pel tema proposat per l'organització. Jordi Monés va contribuir-hi no sols des d'aquesta perspectiva organitzativa sinó, a més, amb l'aportació de dues comunicacions, «Aspectes històrics de la llengua de l'educació al Principat» i «La llengua a l'escola. Els canvis del període 1916-1923»,⁵ així com amb la redacció de la presentació de les actes d'aquestes jornades, edició a cura d'ell mateix en companyia de Pere Solà, una obra que, actualment, s'ha convertit en una de les fonts imprescindibles per als historiadors educatius catalans.

Dos anys més tard, el 1984, veia la llum el seu llibre *La llengua a l'escola (1714-1939)*,⁶ que ha estat i encara és fonamental per al coneixement de les vicissituds que el català ha conegut a l'ensenyament dins del seu propi país. Una obra de les pioneres a l'àmbit lingüístic català on se n'havien publicat algunes sobre la història de la llengua, però sense la perspectiva clara i definida de posar en relleu la seua

presència o absència del marc escolar, els entrebancs o les facilitats que el marc sociopolític havia configurat. La seua intencionalitat a l'hora d'escriure'l no pot ser més clara i compromesa amb la seua llengua i el seu país. L'autor ens confessa:

Al llarg del temps els homes han parlat i encara parlen multitud de llengües, malgrat l'oblit que mostren les històries que corren per aquest món de Déu, on els homes i les dones fan de tot, s'exploten els uns als altres, s'odien, s'estimen, però quasi mai no tenen problemes lingüístics. El fet que poder econòmic i polític i penetració lingüística siguin dues coses que sovint s'entrecreuen explica que la història pensada i escrita, generalment en funció dels interessos dels poderosos, passi per alt els conflictes de llengües. Segons sembla, convé amagar l'abast dels genocidis culturals i lingüístics, una de les formes més subtils d'opressió. Omplir, doncs, un buit en aquest sentit, concretament pel que fa al meu país, heus aquí un dels motius poderosos que m'impulsaren a escriure aquest treball.⁷

5. J. MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, «Aspectes històrics de la llengua de l'educació al Principat» i «La llengua a l'escola. Els canvis del període 1916-1923», a cura de Jordi Monés i Pere Solà [ed.], *Llengua i educació en una perspectiva històrica*, Actes de les Cinquenes Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, Vic, 31 de març-2 d'abril de 1982, vol. II, Vic, Eumo, 1984, p. 19-38 i p. 270-291.

6. J. MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *La llengua a l'escola (1714-1939)*, Barcelona, Barcanova, 1984.

7. J. MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *La llengua a l'escola (1714-1939)*, p. 241.

Prohibicions oficials, resistències més o menys actives del conjunt de la població, reductes d'ensenyança malgrat les prohibicions, el redreçament cultural de l'etapa republicana, els interessos polítics i econòmics dels diferents governs que s'han succeït al llarg dels segles, tot això ens ho narra l'autor, amb el seu estil alhora rigorós i divulgatiu, en una obra que s'ha convertit, en gran manera, en llibre de capçalera i imprescindible consulta per a totes les persones que treballem la història de l'educació a l'àmbit dels Països Catalans, malgrat que es redueixi a l'àmbit territorial del Principat, limitació que també ens ha encoratjat per tal que als diferents territoris de parla catalana recuperem la història de la llengua a les escoles.⁸

No era, però, la primera obra que Jordi Monés publicava al voltant d'un dels seus eixos de preocupació: la història de l'educació catalana. Gaire-

bé en totes les publicacions que fan referència a problemes polítics de l'ensenyament, a la situació de l'educació durant la II República i durant el franquisme, es desgranen referències, més o menys extenses, més o menys explícites, a les relacions entre llengua i educació des d'una perspectiva històrica. Recordem, a manera d'exemple, *La cultura bajo el franquismo, El pensamiento escolar i la renovació pedagògica a Catalunya 1833-1938*, *L'escola a Catalunya sota el franquisme*, *L'Escola Normal de Barcelona 1845-1972*,⁹ la seua col·laboració en revistes i publicacions periòdiques, entre les quals, a manera d'exemple, podríem esmentar l'article publicat a *La Vanguardia* que duia el significatiu títol «La campaña "Català a l'escola"» a *Cataluña durante el Franquismo*,¹⁰ els articles sobre l'educació durant el franquisme, l'escola nova i l'educació a Espanya al segle xx, publicats a *Cuadernos de Pedagogía*,¹¹ i

8. Al País Valencià, en concret, després de l'obra pionera *El valencià a l'escola*, no n'ha eixit cap altra que estudeie de forma preferent les relacions entre llengua i educació al País Valencià. Desitgem que la tesi sobre aquest tema del benvolgut amic Joan Pellicer ompliga prompte aquest buit.

9. J. MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *La cultura bajo el franquismo*, Barcelona, Ediciones de Bolsillo, 1977; *El pensamiento escolar i la renovació pedagògica a Catalunya 1833-1938*, Barcelona, La Magrana, 1977; *L'escola a Catalunya sota el franquisme*, Barcelona, Edicions 62, 1981; *L'Escola Normal de Barcelona 1845-1972*, Barcelona, Servei de Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2000.

10. Capítol xv del col·leccionable de *La Vanguardia*, Barcelona, 1985.

11. J. MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, «Cuatro décadas de educación franquista. Aspectos ideológicos», *Cuadernos de Pedagogía*, suplement núm. 3; «La educación en este país», monogràfic de *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 100 (1983); «La cuestión sociopedagógica»; «La Escuela Nueva», *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 163 (octubre 1988); «La educación en España en el siglo xx», *Cuadernos de Pedagogía*, «La educación entre dos siglos». Número monogràfic (desembre 1999).

els de la revista *Educació i Història*, com ara l'homenatge a Frederic Godàs i Vila, els seus apunts autobiogràfics o les seues reflexions sobre el batxillerat durant la II República a Catalunya: en tots tres es fa referència explícita al català dins del sistema educatiu, bé recordant un dels seus introductors i defensors, Frederic Godàs, bé des de la perspectiva de la seua presència, amb matisos, durant l'etapa republicana i la seua imposada absència durant el franquisme.¹²

La seua preocupació pel tractament de la problemàtica llengua-educació no es redueix, però, a la investigació. Fundador de la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, de la qual és, a hores d'ara, president, ha estat organitzador i participant actiu en les activitats més importants de la Societat: dinamitzador des del seu inici de les Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, que han celebrat l'any 2003 la seua setzena edició i a les quals ha contribuït moltes vegades amb aportacions originals en forma de ponències o comunicacions sempre sobre temes historicoeducatius lo-

calitzats a l'àmbit espacial dels Països Catalans, unes jornades que, com ell mateix ens ha dit, sorgiren en bona part amb la motivació d'ajudar a la recuperació de la memòria de l'escola republicana, aquella escola que a ell l'havia ensenyat a viure; el seu suport a la publicació de les actes de les Jornades; la seua tasca com a coordinador i redactor del *Full Informatiu* de la Societat i dels tres primers números de la posterior revista *Educació i Història*, revista d'història de l'educació impulsada per la Societat. Tot un seguit d'activitats que reflecteixen la seua col·laboració a la construcció d'una nova història de l'educació catalana.

Altres companys tracten amb deteniment als seus articles respectius alguns dels àmbits que completen el marc d'intensa contribució de Monés a la historiografia educativa dels i als Països Catalans. Des de la nostra perspectiva d'anàlisi de la seua contribució a la recuperació de la memòria de les conflictives relacions que, per raons d'interessos polítics estranys a Catalunya, s'han establert entre el català i les institucions educatives, no més voldríem agrair-li a Jordi Monés

12. J. MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, «Records d'infància i d'adolescència (1936-1945)», *Educació i Història*, núm. 1 (1994), p. 119-122; «Quatre pinzellades sobre el batxillerat durant la II República espanyola: el cas català», *Educació i Història*, núm. 2 (1995), p. 63-74; «Homenatge al primer president de la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, senyor Frederic Godàs i Vila», *Educació i Història*, núm. 4 (1997-1998), p. 7-9.

que a la seua trajectòria professional, com a historiador i com a persona, haja defensat i, per damunt de tot, haja estimat la seua llengua, el seu país i la seua cultura, intentant sempre compaginar el rigor que s'exigeix a tot estudi científic amb el seu compromís afectiu. L'entusiasme que ha posat en la construcció de la història de l'educació catalana ens anima a continuar endavant seguint les seues petjades.

Perquè, com diuen els nostres estimats amics mallorquins:

No hi ha amor com s'amor
que saps d'on ve i coneixes
que mira com tu mires
i anomena ses coses
amb els noms que tu saps.
No hi ha amor
com aquell que parla
de paraula i d'esperit
amb tu, una mateixa llengua.